

Ockhamovo intuitívno-abstraktívne poznanie a paralely so súčasným kognitivismom

Rastislav Nemeč

NEMEC, R.: Ockham's Intuitive-Abstractive Knowledge and Parallels with Contemporary Cognitivism. *Studia Aloisiana*, 3, 2012, 2, s. 33 – 51.

The aim of this article is to present some crucial notes on Ockham's theory of intuitive and abstractive knowledge, on its differences and complementarity, with comparison to one of the contemporary cognitivist authors – Fred Dretske. Fred Dretske postulates different themes in his work, like empiristic grounds of consciousness, knowledge grasped as flow of informations. For this study we used his theory of two kinds of „encoding“. This study focuses on Ockham's argumentation in favour of his epistemological theory and tries to find overlapping zones with Fred Dretske's „analogical/digital encoding“ theory.

Keywords: Ockham, medieval epistemology, intuitive knowledge, abstractive knowledge, Dretske

Všetci stredovekí autori v aristotelovskej tradícii sa zhodnú v tom, že poznanie je komplexný proces, pre ktorý sú nevyhnutné jednak zmyslové a jednak intelektové schopnosti. Jednoznačne teda akceptujú, že tieto fakulty musia byť aj hierarchicky zoradené: zmysly, väčšinou nazývané „nižšími fakultami“, sú umiestnené v tele, a preto sú materiálnou podmienkou, zatiaľ čo intelekt ako „vyššia fakulta“ nie je prítomný v jednotlivej časti tela, a preto nie je materializovateľný.

Takéto na prvý pohľad jasné členenie však vyvoláva množstvo otázok, ktoré treba bližšie preskúmať. Predovšetkým – v súvislosti s tým, čo sme už povedali – akú úlohu zohrávajú jednotlivé fakulty pri kognitívnom procese. Vezmime si napríklad jablko, ktoré leží na stole. Čo konkrétne vlastne zmysly poznávajú? Vizuálne, chuťové, taktické vlastnosti, alebo aj niečo viac? A načo sú potrebné pre intelekt?

Druhá sféra otázok sa dotýka vzájomnej spolupráce spomínaných dvoch spôsobov uchopovania predmetu: akú úlohu zohrávajú hierarchické stupne intelektu a akým spôsobom sa materiálny, zmyslový objekt môže stať jeho predmetom?

Otázky, ktoré by sme v Ockhamovej argumentácii chceli prebrať v tejto časti, sú: 1. Ockhamove predpoklady jeho teórie poznania; vysvetlíme základné dva druhy aktov intelektu. 2. Nato špecifikujeme Ockhamovo chápanie intuitívneho a abstraktívneho poznania a jeho argumentáciu v prospech ich rozdielov. 4. Uvedieme analógiu Ockhamovej teórie v súčasnej podobe kognitivismu F. Dretskeho.

1. Predpoklady Ockhamovej teórie poznania

Ak máme pochopiť kognitívnu úlohu, akú Ockham pripisuje zmyslom, musíme si ohraničiť v rámci všeobecnej schémy jednotlivé kognitívne procesy. Východiskovým bodom každého poznania je materiálny objekt, ktorý poznávajú vonkajšie zmysly (zrak, sluch...). V tomto zmysle treba povedať, že Ockham odmieta všetky druhy intermediálnych entít – tzv. *species in medio*. Okrem toho tvrdí, že len singulárny materiálny predmet priamo zasahuje zmysly a zapríčiňuje fyzikálnu impresiu (*qualitates impressae*). Vďaka týmto impresiám zmysly umožňujú tzv. zmyslové poznanie (*notitia sensitiva*). Toto poznanie však môže byť intuitívne, alebo abstraktívne, čo závisí od (vonkajších či vnútorných) zmyslov, ktoré sa práve používajú.¹ V prípade, že intelekt používa päť vonkajších zmyslov a tie uchopujú prítomný predmet – a uchopujú ho ako prítomný a existujúci –, nastáva primárne intuitívne poznanie.² Ak sa však dostáva do hry imaginatívna schopnosť intelektu, vec nie je uchopená v jej existencii (čiže ako jestvujúca), ale je uchopená abstraktívne.

Veľmi si ako príklad jablko. Ak jablko leží oproti mne, vidím, že jestvuje, a preto mám zmyslové poznanie. Ak však ono jablko fyzicky nie je prítomné pri mne, sprítomním si ho svojou imaginatívnou schopnosťou, v tomto prípade už nemám zmyslové intuitívne poznanie, ale abstraktívne, ktoré v tomto zmysle aj intuitívne poznanie predpokladá.

1 Porov. OCKHAM, G.: *Reportatio* II, 12–13. In: OTh V, s. 256–257: „Intuitiva est illa (notitia) mediante qua cognoscitur res esse quando est, et non esse quando non est. Quia quando perfecte apprehendo aliqua extrema intuitive, statim possum formare complexum quod ipsa extrema uniuntur vel non uniuntur; et assentire vel dissentire. Puta, si videam intuitive corpus et albedinem, statim intellectus potest formare hoc complexum ‚corpus est‘, ‚album est‘ vel ‚corpus est album‘, et formatis istis complexis intellectus statim assentit. Et hoc virtute cognitionis intuitivae, quam habet de extremis...”

2 Porov. PERLER, D.: *Seeing and Judging: Ockham and Wodeham on Sensory Cognition*. In: KNUUTTILA, S. (ed.): *Theories of Perception in Medieval and Early Modern Philosophy*. Helsinki: Springer, s. 151–153.

Ak pri poznaní ide o tvorbu mentálnych termínov a vnímame predmet cez jeho zástupný znak – termín, nastupuje činnosť intelektu a jeho efekt, čiže intelektívne poznanie (*notitia intellectiva*)³. Táto klasifikácia vychádza od Aristotela, ktorý v spise *O duši* jasne pomenúva dvojaké uchopenie predmetu – jedno sa dotýka zmyslového a druhé zasa nezmyslového poznania. Zmyslové poznanie vie povedať, že predmet jestvuje, nezmyslové nevie „preveriť“ aktuálne vlastnosti predmetu, pretože sa zaoberá tým, čo ostalo v duši po jeho vnímaní – a týmto pozostatkom je *phantasma*. Ockham teda v súlade s tým tvrdí, že intuitívne poznanie má za svoj predmet niečo singulárne (*incomplexa*), abstraktné zastúpenie singulárnej veci zasa abstraktívne. Oba druhy poznania sú odlišnými spôsobmi poznávania práve týchto *incomplexa*, čo je napríklad „človek“, „lev“, „biely človek“, ktoré nie sú ešte zložené do propozície.⁴

Oba tieto druhy poznania však pracujú s jednotlivinou – v tomto prípade Ockham zdôvodňuje dvojaké poznanie náukou o aprehenzívnych a iudikatívnych aktoch. Ockham rozširuje tieto dva akty intelektu do podoby dvoch modov poznania.

2. Aprehenzívne a iudikatívne akty intelektu

Ockham akt vnímania (*apprehensio*) intelektu či uchopenia predmetu odlišuje od aktu súdu (*iudicium*), pričom obidva akty sú aktmi intelektívnej stránky duše. *Apprehensio* je akt, ktorým intelekt nahliada či uchopuje predmet svojho poznania, objekt – vníma ho. Toto vnímanie je vnímaním jednoduchého predmetu (*obiectum simplex*), napríklad termínu, ktorý je nezložený (čiže nenachádza sa vo vete). V tomto prípade ide o jednoduchý termín ako „Sokrates“, „biely“, „strom“ a pod. Čiže takýto akt vnímania jednej nekomplexnej (singulárnej) veci Ockham nazýva aprehenzívnym aktom, pretože vnímaním nastáva v intelektu isté pripodobnenie, asimilácia intelektu tomu predmetu a vieme s istotou povedať, že takejto podobe musí zodpovedať niečo reálne.

Druhým, iudikatívnym aktom intelekt spája, alebo rozdeľuje termíny do viet, čiže súhlasí, alebo nesúhlasí s komplexnými, čiže zloženými

3 Pri intelektívnom poznaní ide o dôsledok poznania intelektu – čiže je to názov, ktorý vyplýva z predpokladu, že intelekt poznáva dvojakou: buď intuitívne, alebo abstraktívne, a ide o poznávanie zo strany jedného intelektu. Kvôli stručnosti nebudeme toto poznanie ďalej uvádzať pod názvom „intektívne“.

4 Porov. OCKHAM: *Ordinatio* I, Prol. In: OTh I, s. 16: „Primo modo dicitur incomplexum simplex dictio, hoc est una dictio sine additione alterius dictionis, sicut ‚homo‘, ‚currit‘, ‚disputat‘, ‚leo‘. (...) Secundo modo dicitur incomplexum terminus propositionis, sive situ na dictio sive plures sicut ‚homo albus‘.“

termínmi (sentenciami či propozíciami⁵). V prípade týchto aktov ide naopak o propozície typu „Sokrates je biely“, o tejto propozícii môžeme povedať, že je pravdivá, alebo nepravdivá, čiže intelekt s ňou môže súhlasiť, alebo nesúhlasiť. Intelekt však nemôže vytvoriť judikatívny akt bez toho, že by predtým nemal viaceré aprehenzívne akty, čiže bez toho, že by viackrát nevnímal jednu a tú istú vec (termín).

Z oboch aktov racionálnej duše vznikajú vlastnosti, ktoré majú dlhšiu trvácnosť ako akty a duša si ich nikdy neuvedomuje, hoci by bola schopná si ich uvedomiť svojou reflexiou. Tieto „dispozície“ (habity) sú spôsobené aktmi duše a habitus duša získava „po mnohých vnemoch“, čo vedie intelekt k poznaniu propozícií.⁶ Ockham preto vysvetľuje v prológu k *Ordinatio*, že akt súdu (čiže súd/propozícia) predpokladá *apprehensio* tejto propozície.⁷ Navyše akt súdu predpokladá pochopenie individuálnych súčastí tejto propozície (čiže nezložených termínov), preto musí najprv chronologicky dôjsť k utvoreniu termínu (akt aprehenzie) a až potom je možné vytvoriť propozíciu (judikatívny akt).

Pretože každý judikatívny akt predpokladá v tej istej potencii (intelektu) nezložené poznanie termínov, keďže predpokladá aprehenzívny akt,⁸ týmto aktom sa v intelektu uchováva základné jednoduché poznatky na spôsob habitov a zostávajú v ňom po počiatočných aprehenzívnych aktoch. Tieto habity⁹ zostávajú v intelektu aj v prípade, že predmet týchto aktov – čiže vec, ktorá bola vnímaná a uchopená – prestala existovať. Bežne sme totiž schopní chápať rôzne výroky bez toho, že by sme k nim zaujali postoj, či sú, alebo nie sú pravdivé. Výrok tak pochopíme, ale nemusí byť pravdivý. Ak by existoval len jeden akt intelektu a bola by to veta, potom by sme museli súhlasiť s každou vetou, ktorú sme pochopili, čo nie je pravda. Usudzovanie je vyšším stupňom, pretože vyslovuje súhlas, alebo nesúhlas s propozíciami. Takáto propozícia sa vytvorí z individuálne vníma-

- 5 Propozíciu chápeme to, čo Ockham nazýva *compositum* Porov. OCKHAM, G.: *In Periherm.* I, k. 2 § 2. In: OPh II, s. 389; „Propositio est quoddam compositum non tamquam per se unum sed tamquam aggregatum ex subiecto, praedicato et copula quae quasi unit subiectum cum praedicato...“ Sentenciou nazývame skôr myšlienkový proces, ktorý nemá idiomatickú štruktúru.
- 6 Porov. OCKHAM, G.: *In I. Sent.*, Prol. Q. 1, 17. In: OTh II. 3–12: „Sicut respectu complexi est duplex actus, sic respectu complexi est duplex habitus correspondens, scilicet unus inclinans ad actum apprehensivum et alius inclinans ad actum iudicativum.“
- 7 Porov. OCKHAM, G.: *In I. Sent.*, Prol., Q. 1, 6–8. In: OTh I, 21: „...omnis actus iudicativus praesupponit in eadem potentia notitiam incomplexam terminorum...“
- 8 Porov. OCKHAM, G.: *In I. Sent.*, Prol. Q. 1, 21. In: OTh II. 6–8: „Omnis actus iudicativus praesupponit in eadem potentia notitiam incomplexam terminorum, quia praesupponit actum apprehensivum...“
- 9 Treba si uvedomiť, že nie zo všetkých kognitívnych aktov vzniká habitus. E. Karger (KARGER, E.: *Mental Sentences according to Burley and the Early Ockham.* In: *Vivarium*, 34, 1996, s. 192–230) tvrdí, že z intuitívneho poznania nevznikajú podobné habity. Jednu vec môžem vidieť veľmi často, a nemusím si vytvoriť voči nej náklonnosť, ktorá by ma viedla k tomu, aby som ju chcel vidieť znova. Problémom je však to, že podľa Ockhama je možné intuitívne poznať aj vec, ktorá už nejestvuje. V takom prípade je nutné, aby intuitívne poznanie spôsobilo habitus.

ných vecí,¹⁰ ktoré spája niekoľko synkategorematických termínov¹¹ do podoby jedného tvrdenia (*copula*), pričom tieto propozície môžu byť univerzálne, alebo partikulárne, alebo môžu mať prítomný, minulý, alebo budúci čas – podľa toho, ako ich intelekt zamýšľa.

Ockham preberá tieto Aristotelove myšlienky a dopĺňa ich. Ak existuje intuitívne poznanie, intelekt vníma prítomnú a jestvujúcu vec ako jestvujúcu. Intelekt prostredníctvom intuitívneho poznania vie, že predmet jestvuje a aký je. Takto Ockham argumentuje, že týmto poznaním „sa dá poznať, či vec jestvuje, alebo nejestvuje, pretože keď vec jestvuje, intelekt súdi, že jestvuje...“¹².

Teda po intuitívnom poznaní prichádza na rad súd o tom, či vec jestvuje, alebo nejestvuje, tak ako pre súd sú najprv predpokladom singularne termíny. Po abstraktívnom poznaní naopak takýto súd nenasleduje. V takom prípade intelekt „abstrahuje od existencie či neexistencie (veci) a od podmienok, ktoré sa jej kontingentne pripisujú, alebo predikujú“¹³. Tu vzniká otázka, či sa oba druhy poznania predpokladajú navzájom, alebo je medzi nimi hierarchický predpoklad. Ak by sa totiž vzájomne nepredpokladali, potom by nebolo celkom jasné, akým spôsobom poznatky získané abstraktívnym poznaním môžu byť overené, a dokonca v zmysle aristotelovskej teórie vedy chápané aj ako evidentné a isté. Pravda, ktorá by vychádzala z takto zafinovaného abstraktívneho poznania, by sa nijakým spôsobom nevzťahovala na reálne jestvujúcu vec. Hlavné ťažisko podľa Ockhama spočíva – predbežne povedané – v tom, že ak by abstraktívne poznanie nebolo intuitívne ukotvené (čiže ak by chýbal jeho reálne jestvujúci signifikát), strácala by sa možnosť evidencie výrokov (napr. logického sylogizmu) a zostali by „len“ abstraktívne výroky, čiže nemohli by poskytnúť evidenciu spočívajúcu v priamom nahliadnutí pravdivosti týchto výrokov.¹⁴

10 Z tohto vyplýva, že aj judikatívny akt predpokladá istú potenciú poznania nezložených termínov, čiže aprehenzívny akt.

11 Už tu naznačujeme úlohu vnímania, respektíve narážame na povahu Ockhamovej koncepcie poznania založeného na lingvistických predpokladoch. Synkategorematické a kategorematické termíny tvoria hlavnú štruktúru argumentácie logikov 14. storočia. Synkategorematické termíny pochádzajú od Aristotela a myslia sa nimi termíny, ktoré nemôžu stáť v propozícii samy, lebo sa nutne pridružujú, aby mali nejaký význam (tento, každý a pod.).

12 Porov. OCKHAM, G.: *Ordinatio I*, Prol. In: OTh I, s. 31: „...notitia intuitiva rei est talis notitia virtute cuius potest sciri utrum res sit vel non, ita quod si res sit, statim intellectus iudicat eam esse et evidenter cognoscit eam esse...“

13 OCKHAM, G.: *Ordinatio I*, Prol. In: OTh I, s. 31: „Aliter accipitur cognitio abstractiva secundum quod abstrahit ab existentia et non existentia et ab aliis condicionibus quae contingenter accidunt rei vel praedicantur de...“

14 Treba si uvedomiť, že Ockham rozlišuje dvojaký význam *abstraktívneho* poznania: Abstraktívne poznanie v prvom zmysle predstavuje niečo, čo je abstrahované z viacerých jednotlivín, a v tomto zmysle je abstraktívne poznanie poznaním všeobecného. Ak je však všeobecnina reálnou vlastnosťou existujúcou v intelektu, treba povedať, že aj táto všeobecnina môže byť intuitívne poznaná. V druhom zmysle abstraktívne poznanie znamená niečo, čím sa odhliada od existencie či neexistencie, alebo od iných kontingentných súvislostí jestvovania veci. Porov. OCKHAM, G.: *Ordinatio I*, Prol. Q. 1. In: OTh I, s. 30.

3. Ockhamov pohľad na rozdiel intuitívneho a abstraktívneho poznania

V tomto bode je nevyhnutné načrtnúť zopár rozdielov, ktoré špecifikujú intuitívne a abstraktívne poznanie u Ockhama, hoci ide o rôzne formy poznania singularnej veci. Podľa Ockhama je intuitívne poznanie poznaním veci ako takej, zatiaľ čo abstraktívne poznanie je poznaním aj podmienok poznania nejakej veci, čiže poznanie univerzálne, alebo inej abstraktnej entity. Túto skutočnosť však ozrejmi niekoľko dôvodov:

1. Abstraktívne poznanie je nezávislé od toho, či poznaná vec existuje, alebo nie, či je prítomná, alebo nie, intuitívne poznanie sa vyslovene vzťahuje na niečo, čo práve teraz jestvuje.¹⁵

Táto téza nám ukazuje zároveň rozdiel medzi Scotovým a Ockhamovým zástojom v tejto veci, keďže Duns Scotus tvrdí, že Boh by mohol spôsobiť v človeku také poznanie, ktoré by nebolo príčinne závislé od akéhokoľvek poznania konkrétnej *res*.¹⁶ Ockham sa nechce odvolávať na nadprirodzené príčiny prirodzených vecí, ale akceptuje možnosť, keď aj intuitívne nahliadnutá vec nemusí jestvovať.

2. Abstraktívne poznanie nie je schopné dosiahnuť predmet ako taký a dokonale ho poznať, ale len na spôsob nedokonalejšej podoby. Intuitívne poznanie však poznáva predmet ako taký, bez nejakého sprostredkovania, alebo v zástupnom znaku/podobe.¹⁷

Tento bod nám približuje alúziu, ktorú Ockham adresuje D. Scotovi. Podľa neho totiž „nedokonalá podoba“ (*similitudo diminuita*) poukazuje na Scotovu teóriu poznania, ktorá medzi poznávajúceho a objekt poznania postulovala *species intelligibilis*. Ockham opakuje, že oba druhy poznania sa vzťahujú na tú istú poznávanú vec, hoci k nej pristupujú rôznym spôsobom. Tak ako nemáme pochybnosť o niečom, čo poznáva-

15 Porov. OCKHAM, G.: *Ordinatio* I, Prol. Q. 1. In: OTh I, s. 33: „Prima, quod notitia intuitiva et abstractiva non differunt quia abstractiva potest indifferenter esse existens et non existens, praesentis et non praesentis, intuitiva autem tantum existens et praesentis realiter.“

16 Ockham prevzal tieto druhy poznania: intuitívne a abstraktívne od svojho učiteľa Dunsa Scota, ktorý ich predstavil v *Ordinatio* II, dist. 3, pars 2, kv. 2 (Opera Omnia Civitas Vaticana, s. 544–569), no v niektorých momentoch, hlavne v otázke princípu individuácie, sa navzájom rozchádzajú. Ockham načrtáva svoju teóriu intuitívneho a abstraktívneho poznania napr. aj v ranom diele *Reportatio*, kniha II, kv. 12 a 13. Viac ku Scotovým argumentom a pozícii v prípade intuitívno-abstraktívneho poznania porov. CHABADA, M.: *Ján Duns Scotus: Vybrané kapitoly z jeho epistemológie a metafyziky*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 70–72. Podľa Scota Boh môže zachovať i sprostredkovať intuitívne poznanie veci, ktorá v tomto okamihu už neexistuje, ak má na to svoje dôvody. Ockham tvrdí, že dokonalé intuitívne poznanie neexistujúcej veci je vyhradené len Bohu.

17 Porov. OCKHAM, G.: *Ord.* I, Prol. Q. I. In: OTh I, s. 34: „...secundo, differunt quia abstractiva non attingit obiectum in se sub perfecta ratione sed tantum in quadam similitudine diminuta; intuitiva autem attingit obiectum in se sub perfecta ratione, sicut dicit quidam doctor, quodlibet, questione 6.“

me intuitívne *in rerum natura*, teda v niečom, čo sme už intuitívne nahliadli, môžeme túto vec poznať aj abstraktívne tým, že odhliadame od jej existencie, alebo neexistencie.

3. Intuitívne a abstraktívne poznanie sa nerozlišujú – na rozdiel od názoru D. Scota – na základe rozdielu formálnych príčin, z čoho vyplýva, že príčina intuitívneho poznania a príčina abstraktívneho poznania nie sú navzájom odlišné.

Príčinou poznania, či už intuitívneho, alebo abstraktívneho, je reálna vec. To, čo je poznané intuitívne, možno poznať aj abstraktívne, čiže v tomto zmysle je predmet ten istý a príčina (poznania) v tejto perspektíve je rovnaká. Platí to aj naopak: čokoľvek je poznané abstraktívnym spôsobom, možno poznať aj intuitívne.¹⁸ V tom podľa Ockhama spočíva omyl tých, ktorí usudzujú, že Boh poznáva len abstraktívne, nie intuitívne, a že abstraktívne poznanie je najdokonalejšie. Rozdiel medzi Ockhamovým a Scotovým predpokladom vyplýva aj z predtým spomínaného faktu, keď Scotus trdí, že abstraktívne poznanie spočíva v nahliadnutí inteligibilných species ako *medium*, ktoré je poznávané abstraktívne, čo Ockham odmieta.¹⁹

4. Intuitívne a abstraktívne poznanie sa nelíšia len preto, že podľa Scota intuitívne poznanie má reálny a aktuálny vzťah k objektu, zatiaľ čo abstraktívne poznanie môže mať potenciálny vzťah, nie však reálny.

Podľa Scota platí, že reálny vzťah nemôže vyústiť do nebytia, čiže nemôže mať za predmet nebytie, hoci Boh môže spôsobiť, že by sme mohli dosiahnuť intuitívne poznanie niečoho nie súceho (*non-ens*), podľa Ockhama platí, že predmetom intuitívneho poznania môže byť aj nebytie. Takto podľa Ockhama môže byť intuitívne poznanie aj bez reálneho vzťahu, čiže bez vzťahu k niečomu reálnemu.

5. Z toho vyplýva, že prítomnosť poznaného predmetu nezdôvodňuje rozdiel medzi intuitívnym a abstraktívnym poznaním, pričom to abstraktívne poznanie predstavuje dokonalé poznanie.

Ani jeden z týchto rozdielov, ktoré uvádza Scotus, nie je pre Ockhama dôkazom rozdielu medzi intuitívnym a abstraktívnym poznaním. Ak je prirodzené, že intuitívne poznanie je závislé vzhľadom na účinnú príčinu (priamu či nepriamu) od predmetu, potom abstraktívne poznanie môže podľa Scota pretrvávať aj vo chvíli, keď predmet neexistuje, a tým nie je príčinne závislé od svojho predmetu, keďže už neexistuje. Ockham pokladá toto za nedôsledné. Preto poukazuje na to, že intuitívne poznanie ako také, vzhľadom na podstatu, je rovnaké v prípade existencie i neexistencie predmetu ako príčiny poznania,²⁰ čo je základný znak, ktorý ho odlišu-

18 Porov. OCKHAM, G.: *Ord.* I, Prol Q. I. In: OTh I, s. 37: „Et manifestum est quod quidquid reale potest cognosci abstractive, potest etiam cognosci intuitive; igitur etc.“

19 Porov. OCKHAM, G.: *Ordinatio*, Prol I, q. I. In: OTh I, s. 36–37: Igitur omne idem et sub eadem ratione quod est obiectum intuitive notitie potest esse obiectum abstractive...“

20 Porov. OCKHAM, G.: *Ordinatio* Q. I. In: OTh I, s. 36: „Omnis effectus sufficienter dependet ex suis causis essentialibus, ita quod illis positus, omnibus aliis circumscriptis, potest sufficienter poni

je od abstraktívneho poznania.²¹ Ak je abstraktívne poznanie nezávislé od existencie poznaného predmetu, intuitívne poznanie musíme chápať „ako existenciálne v plnom zmysle slova“²² a ako kontingentné, pričom kontingencia vo svojej *definitio realis* obsahuje aj neexistenciu²³.

Ďalšia Ockhamova námietka sa týka možnosti priameho abstraktívneho poznania. V prípade abstraktívneho poznania vieme, že intelekt abstrahuje od prítomnosti (*hic et nunc*) predmetu, no na rozdiel od Akvinského (primárne abstrahuje intelekt od materiálnych vlastností vecí)²⁴ Ockham tvrdí, že individuum môžeme niekedy poznať priamo aj prostredníctvom intelektu. Abstrakcia totiž podľa neho vôbec nesúvisí s predmetom poznania. Oba druhy poznania spočívajú na jednom predmete, pričom abstraktívne poznanie po počiatočnom spoznaní jednotliviny (poriadok poznania) abstrahuje mnohé veci a poznáva ich odhliadnuc od ich reálnych bytí. Abstrakcia neprebíha teda zo strany objektu (*ex parte obiecti*), ale abstrahuje sa od reálnej existencie. Len intelekt je schopný takto poznať jednotlivinu a abstrahovať od nej či z nej, pretože je nemateriálny, takáto činnosť neprislúcha zmyslom.²⁵ Toto je podľa Ockhama základný rozdiel.

Tento vzťah medzi intelektom a zmyslami je daný v odpovedi na ďalšiu pochybnosť (*dubia*), ktorá tvrdí, že intelekt nemôže mať intuitívne poznanie, pretože nemôže poznávať ani vlastné akty priamo, ale poznáva ich skrze reflexiu, zatiaľ čo intuitívne poznanie sa týka priameho nahliadnutia toho, čo jestvuje mimo intelektu. A keďže singulárna vec je poznávaná len zmyslami, intelekt nepoznáva intuitívne.

Predovšetkým sa Ockham pýta, či je možné, aby intelekt poznával bez obrazu, bez zmyslov, napr. v prípade, že poznáva vlastné akty. Tvrdí, že intelekt priamo nahliada vlastné akty, čo prezrádza, že je schopný poznať čosi podobné týmto aktom. Intelekt však nepoznáva a nerozlišuje jasne medzi tým alebo iným aktom, pretože poznáva nedokonale (*confuse*). Preto po-

effectus. Igitur si obiectum in quantum terminans non habet rationem causae essentialis respectu notitiae intuitivae, si obiectum in quantum terminans simpliciter destruat secundum omnem existentiam sui realem, potest poni ipsa notitia intuitiva; igitur ipsa re destructa potest poni ipsa notitia intuitiva. Et ita notitia intuitiva secundum se et necessario, non plus est existentis quam nonexistentis...”

21 Porov. OCKHAM, G.: *Ordinatio*, q. I. In: OTh I, s. 32: „...notitia autem abstractiva est illa virtute cuius der e contingente non potest sciri evidenter utrum sit vel non sit...”

22 Porov. LEFF, G.: *William of Ockham : The Metamorphosis of Scholastic Discours*. Manchester University Press, 1975, s. 10.

23 Táto Ockhamova predstava je odlišná od Scotovej, v čom sa prejavuje jednak jeho originalita, a nie pokračovanie Scotovej predstavy, jednak to nie je ani „zničenie skotistickej teórie intuitívneho poznania“, ako sa nazdával Gilson. Porov. GILSON, E.: *Jean Duns Scot*. Paris, 1952, s. 32. Rozdielnosť týchto teórií porov. BOLER, F. John: Intuitive and Abstractive Cognition. In: *The Cambridge History of Later Medieval Philosophy I*. Cambridge University Press, 1982, s. 463–465.

24 Ockham reaguje na pasáž z Akvinského: AKVINSKÝ, T.: *Summa theol.* I, q. 85 a. 1.

25 Porov. OCKHAM, G.: *Ordinatio*. Q. I. In: OTh I, s. 65: „Potest tamen postea intellectus abstrahere multa: et conceptus communes, et intelligendo unum coniuictorum in re non intelligendo reliquum. Et hoc non potest competere sensui...”

dľa neho nejestvuje rozdiel medzi reflexívnymi aktmi (poznaním vlastných aktov) a priamymi aktmi, ktorými poznáva iné singularity mimo intelekt. Ockham totiž viackrát potvrduje, že poznanie intelektu je výlučne poznanie jeho aktov, intelekt nie je schopný poznávať vlastné stavy (habity, ako sú viera a láska), pretože tie môžeme poznať rozlíšene len na základe priamej skúsenosti s nimi. *Pro statu isto* intelekt nepoznáva nič jasne a dokonale, dokonca nie je schopný určiť rozdiel medzi priamym a reflexívnym aktom.²⁶ Intuitívne poznanie je naopak dokonalé poznanie, čiže vie rozlišovať jednu vec od druhej,²⁷ z čoho vyplýva, ako tvrdí Ockham, že intelekt nemôže poznávať rozlíšene bez pomoci intuitívneho poznania²⁸.

Potom teda vzniká otázka závislosti intelektu od intuitívneho poznania. Intuitívne poznanie, keďže je prvé podľa pôvodu (*primitas generationis*), nepredpokladá iné poznanie, ale vzhľadom na odlišnú potenciu, schopnosť, predpokladá iné poznanie. Napríklad bielosť môžeme poznať len na základe senzorickej skúsenosti, v čom je priama závislosť intelektu od intuitívneho poznania. Podobne je však aj intuitívne poznanie (zážitok radosti, smútku) „závislé“ od intelektívneho poznania predmetu, ktorý v nás vyvolal emóciu (radosť či smútok).

Poznanie intelektu sa preto interpretovalo v tom zmysle, že intelekt je schopný poznať individuálnu vec len zmyslovým poznaním, čo Ockham spresňuje tvrdením, že intelekt nie je schopný poznať zmyslovú vec, ak nemá zmyslový obraz sprostredkovaný zvonka, alebo zvnútra.²⁹ V tomto zmysle Ockham interpretuje *De sensu et sensato* a takisto Aristotelov výrok, že nič nie je v intelektu, ak to predtým nebolo v zmysloch, lebo intelekt nepoznáva bez obrazu,³⁰ ale že všetko poznanie intelektu predpokladá zmyslové poznanie, či už poznanie vonkajšieho, alebo poznanie vnútorného obrazu.

Dôsledkom tohto Ockhamovho vysvetlenia je aj fakt, že intuitívne poznanie a súd intelektu sa podľa neho v skutočnosti (*realiter*) nerozlišujú,³¹ ale ovplyvňujú. Ak intuitívne poznanie sprostredkúva poznanie existencie veci (že vec je), ovplyvní to aj súd intelektu o tejto veci, ktorá je, že jestvuje, v opačnom prípade bude súd o veci, ktorá nejestvuje, opačný. Príčina v prvom prípade (intuitívne poznanie *p*) a príčina v druhom prí-

26 Porov. OCKHAM, G.: *Ordinatio*. In: OTh I, s. 68: „Et propter hoc non potest discernere inter actum rectum et reflexum, et sic de aliis, quamvis possit discernere ab aliquibus aliis...”

27 Porov. OCKHAM, G.: *Ordinatio*. In: OTh I, s. 68: „...quando aliquid cognoscitur intuitive, clare et perfecte potest discerni ab alio...”

28 V tomto nadväzuje na Aristotela (ARISTOTELES: *O duši*, 431a10–15. Praha : Rezek 1996, s. 99): „Pro myslící duši jsou představy jakoby vjemy. Jakmile však v nich uzná nebo popře dobro či zlo, pak je buď odmítá, nebo si jich žádá. Proto duše nemyslí nikdy bez představy...”

29 Porov. OCKHAM, G.: *Ordinatio*. In: OTh I, s. 67: „...dico quod nihil est intelligere sine phantasmate, quia omnis notitia intellectiva praesupponit pros tatu isto necessario cognitionem sensitivam tam sensus exterioris quam interioris...”

30 Porov. ARISTOTELES: *O duši*, 431a15. Praha : Rezek, 1996, s. 99.

31 Hoci sa rozlišujú vzhľadom na predmet (intuitívne poznanie sa dotýka *incomplexa*, súd intelektu *complexa*).

pade (intuitívna príčina *non-p*) nie sú identické, lebo každá z príčin spôsobí opačný súd intelektu. Ak platí, že intuitívne poznanie je predpokladom abstraktívneho poznania a že abstraktívne poznanie je schopné usudzovať o konkrétnych veciach len ako o sprostredkovaných intuitívnym poznaním, potom sa toto tvrdenie dá podľa Ockhama aj obrátiť: „Každé abstraktívne poznanie získané prirodzeným spôsobom z vecí predpokladá intuitívne poznanie...“³²

3.1. Vzťah intuitívneho a abstraktívneho poznania

Povedali sme, že spolu s intuitívnym poznaním niečoho máme „v jednom a tom istom okamihu“ (*simul et semel*) abstraktívne poznanie tejto veci a že abstraktívne poznanie spolupôsobí pri tvorbe habitu. Z toho vyplýva otázka, či sa táto téza napriek zavedeniu členenia dokonalé – nedokonalé poznanie dá obhájiť.³³

Dôležité je v tomto okamihu povedať, akú povahu má dokonalé a nedokonalé intuitívne poznanie. Zatiaľ čo dokonalé poznanie nahliada zmyslovo (piatimi zmyslami) materiálnu vec, čiže na základe vonkajších zmyslov duša vníma (*sensatio*) a tejto veci vie povedať, že jestvuje (nevie však vysloviť súd, ktorý patrí len intelektu), nedokonalé intuitívne poznanie je poznaním už raz poznanej materiálnej veci, o ktorej sa však nedá povedať, či jestvuje. Senzitívna duša totiž podľa Ockhama nie je schopná iného aktu poznania, ako je akt vnímania individuálnej veci, zatiaľ čo racionálna duša je zas schopná usudzovať (vyniesť súd o veci, aká je).

Uvedme si názorný príklad. Pre priame zmyslové poznanie je charakteristické, že vidím pred sebou majestátny dub: je to poznanie tu a teraz a priamo poznávam tento dub. Ak sa však od neho vzdialim (priestorovo a časovo), môžem si len v pamäti vybaviť, že ma na prechádzke zaujal nezvyčajný dub, no teraz ho nevidím pred sebou. Práve to, že ho priamo nevidím, ale vybavím si ho v pamäti, naznačuje podľa Ockhama, že mám nedokonalé intuitívne poznanie. Zatiaľ čo toto prvé poznanie nazve intuitívnym zmyslovým poznaním, druhé nazýva intuitívnym intelektívnym poznaním. Rozdiel medzi nimi je aj v tom, že intuitívne zmyslové poznanie nie je schopné vyniesť nejaký súd, intuitívne intelektívne poznanie vie vyniesť súd, ale len existenčný. Čiže po intuitívnom intelektívnom súde vždy nasleduje súd o existencii či neexistencii poznávanej veci (nakolko bola poznaná).

32 OCKHAM, G.: *Ordinatio*, I Prol. Q. 1. In: OTh I, s. 72: „...concedo, quod omnis notitia abstractiva alicuius, rei naturaliter adquisita praesupponit notitiis intuitivam eiusdem.“

33 Prvý stimul tohto rozlíšenia vyplýval už z témy judikatívneho a aprehenzívneho habitu. V tomto momente máme na mysli problematiku poznania niečoho „už nejestvujúceho“, preto sa týmto problémom musíme znova zaoberať.

Na druhej strane, v abstraktívnom poznaní rozlišuje tiež dva mody. Zmyslové abstraktívne poznanie (predstavivosť – *imaginatio*) a intelektívne abstraktívne poznanie (len nahliadanie alebo *apprehensio*), pri ktorom intelekt odhliada od existencie či neexistencie vecí, preto po ňom nemôže vyniesť podobný súd ako v prípade intuitívneho poznania. Vie však vyniesť súd (*actus iudicativus*), ktorý môže byť pravdivý, alebo nepravdivý. Podotýkam, že pri každom z týchto poznání ide o úplne odlišné akty duše, a preto ich nemôžeme prepájať. Táto schéma by mohla vyzerať takto:³⁴

	Zmyslové poznanie	Intelektívne poznanie
Materiálna vec →	intuitívne (<i>sensatio</i>)	intuitívne (existenciálny súd)
	abstraktívne (<i>imaginatio</i>) jednoduché (simplex)	abstraktívne (<i>apprehensio</i>)

Keď vnímam napríklad jablko, je to intuitívne poznanie veci, ktorá leží na stole oproti mne. Nepoužívam teda pre jablko nejaký pojem alebo mentálny termín, ale priamo vidím toto jablko. Senzitívna duša je schopná len tohto vnímania, nie je schopná vytvoriť súd – to je druhá vec, kde podľa Ockhama nenájdeme nijakú priamu kauzálnu súvislosť medzi týmto videním jablka a utvorením súdu, že „na stole je jablko“. Ockham totiž tvrdí: „Nijaký akt zmyslovej časti (duše) nemôže byť bezprostredne najbližšou príčinou (čiastočne, alebo úplne) súdu, ktorý vynáša intelekt.“³⁵ Najbližšou príčinou totiž môže byť len intelektívny akt, ktorý konceptualizuje do abstraktnejšej formy to, čo sme videli, a tým si pripravuje mentálne termíny nevyhnutné pre súd o tejto veci (nie však o jej existencii).

Toto rozlíšenie intuitívnych modov nás však privádza k otázke intuitívneho intelektívneho poznania: Čo znamená „vidieť“ pri tomto druhu poznania? Je to poznanie, ktoré je intelektívne, čo prezrádza, že síce zmyslovým poznaním môžem vidieť vlastnosti vecí (červená farba, oválnosť, tvrdosť), ale intelektívne si ich intuitívnym poznaním spojím s predstavou jablka a môžem utvoriť súd o jeho vlastnostiach (propozíciu).

34 Na tomto diagrame sa zhodnú jednak D. Perler a jednak A. de Libera. Porov. PERLER, D.: Seeing and Judging : Ockham and Wodeham on Sensory Cognition. In: KNUUTTILA, S. (ed.): *Theories of Perception in Medieval and Early Modern Philosophy*. Vol. 6. Helsinki : Springer, 2008, s. 155; DE LIBERA, A.: *La querelle des universaux : De Platon à la fin du Moyen Age*. Paris : Seuil, 1996, s. 384.

35 OCKHAM, G.: *Ordinatio* I, Prol. In: OTh I, s. 22: „...nullus actus partis sensitivae est causa immediata proxima, nec partialis nec totalis, alicuius actus iudicativi ipsius intellectus...“

3.2. Jeden akt intuitívneho a abstraktívneho poznania *simul*

Na základe toho, čo sme povedali, môžeme uvažovať nad tým, čo je poznávané poznávacím aktom, čo je jeho predmetom. Ak každému aktu poznania (intuitívneho) zodpovedá nejaká vec (hoci neexistuje), Ockham sa nazdáva, že každému (aj neintuitívneho, čiže všeobecnému) aktu zodpovedá práve jedna vec. Z toho vyplýva téza, že neexistuje taký akt intelektu, ktorým by sa nič nepoznávalo. Ďalej Ockham tvrdí, že jeden akt poznania nemôže zastupovať viaceré veci, respektíve pokladá za nemožné, aby jeden jediný rozumový úkon priamo zastupoval nekonečné množstvo predmetov, keďže – ako uvidíme v druhej kapitole – nekonečný počet týchto aktov sa spája s Ockhamovým singularizmom a rozvrstvením aktov poznania na priame a nepriame, *ad extra* a *ad intra* – náukou, ktorej popretie by mohlo argumentačne znemožniť Ockhamovu samotnú teóriu *intellectio*. Počet všeobecných aktov rozumu musí byť totiž nekonečný preto, lebo aj takýto akt sa musí rovnakou mierou vzťahovať na intuitívne poznané veci (*res*), ako aj na možné individua (tzv. *possibilia*).³⁶ Z hľadiska dvoch druhov poznania nastáva však podľa Ockhama len jeden akt – *actus cognoscendi*, ktorý spája obidva druhy do jedného aktu.

Existuje síce na jednej strane abstraktívny akt intelektu, ktorým sa poznáva niečo iné (sekundárny akt), ako sa poznáva aktom intuitívneho poznania (primárny akt), avšak Ockham viackrát poznamenáva, že akt abstraktívneho poznania nasleduje bezprostredne za intuitívnym poznaním.³⁷ Pre oba druhy poznania vyplývajú rovnaké kritériá, napríklad to spomínané, ktoré hovorí, že každému aktu poznania musí zodpovedať nejaký obsah, čiže ak poznávame niečo, musíme to poznávať „ako niečo“.³⁸

Intuitívne a abstraktívne poznanie sú dvoma spôsobmi uchopenia predmetu, ktoré sa odlišujú len na základeencie, ktorá ich utvára, hoci obe tietoencie vyvierajú z intelektu. Tak ako Ockham spája tieto dva druhy poznania v existencii jedného predmetu, vysvetľuje aj pôvod jedného aktu poznania z hľadiska jeho parciálnej príčiny, ktorou je intelekt. Povedali sme však, že intelekt nie je schopný „dospieť až k samotným veciam“, preto je jedným z dôvodov, že spája oba druhy poznania v jednom akte (*simul et semel*), že intuitívne poznanie sprostredkúva abstraktnú „látku“, ktorou sa abstraktné poznanie neskôr zaoberá.

Ockham vyslovene formuluje a rozoberá otázku predmetu rozumového aktu na začiatku 8. kvestie v Ordinácii (*Ordinatio* I, kvestia 8,

36 Porov. SAXLOVÁ, Tereza: Povaha obecného pojmu u Viléma Ockhama : Od teórie predstav (fictum) k teórii aktu (intellectio). In: *Filosofický časopis*, roč. 45, 1997, č. 2, s. 185.

37 Porov. OCKHAM, G.: *Ordinatio* I, d. XXVII, q. 3. In: OTh I, s. 242.

38 V tomto zmysle sa vynára opäť problém s „nesúcnom“, ktoré v tomto zmysle nemôžeme poznať „ako niečo“. Samozrejme, problematika je širšia, ale zdá sa, že túto myšlienku Ockham nemyslí univerzálne.

dištinkcia 2).³⁹ Tam zamýšľa toto: Každým rozumovým úkonom je niečo poznávané, teda aj všeobecným rozumovým aktom musíme niečo poznávať. Priebeh aktu *intellectio* potom „priamo“ závisí od jestvujúcej veci. Intelekt nahliada predmety cez akty zmyslovej duše (*sensus exterior et interior*) a intuitívne poznanie, pričom poznáva vec so všetkými jej individuálnymi črtami a vytvára si tak v mysli niečo jej podobné (tzv. singulárny termín). Numericky však ide o niečo odlišné od reálneho bytia.⁴⁰ To, čo nasleduje po vnímaní, je jeho dôsledok, do ktorého to poznanie vyústilo („terminat ad“ = terminus). Druhým dôvodom, prečo abstraktívne poznanie predpokladá intuitívne v jednom akte intelektu, je hlavne to, že Ockham v teórii vedy, ktorá je lingvisticky založená, ale aj v teórii signifikácie a supozície (ako sémantických vlastností) chápe každý termín ako zmysluplný len vtedy, ak sa na niečo (jestvujúce) vzťahuje. Tieto dve podmienky vedú Ockhama k postulácii jedného aktu intelektu vo dvoch jeho spôsoboch uchopenia veci.

Treba povedať, že vec, ktorú vnímame, nie je konštituovaná ani intuitívnu a ani abstraktívnu stránkou (a tým ani nič, čo by bolo medzi vecou a poznaním),⁴¹ avšak to, čo vzniká v mysli ako niečo jej podobné, predstavuje to, čo je konštituované intuitívnym i abstraktívnym poznaním v jednom akte poznania (intuitívnym intelektívnym poznaním), a tejto nápodobe podľa Ockhama zodpovedá v duši aj nejaké meno (*denominatio*).

Požiadavka mena, respektíve tzv. vonkajšej denominácie⁴² pochádza ešte z Ockhamovej ranej teórie *ficta*, ktorou sa usiloval odpovedať na námietky Dunsca Scota a chcel ňou argumentovať v prospech objektívnej

39 Porov. OCKHAM, G.: *Ordinatio* I, d. II, q. 8. In: OTh I, s. 268: „...quia omni intellectione aliquid intelligitur, igitur tali intellectione aliquid intelligitur; et non aliquid singulare extra animam, quia non plus unum quam alterum, nec plus illud quod non est quam illud quod est; igitur vel nihil tale vel quodlibet tale intelligitur illa intellectione...“

40 Ku problematike numerickej a formálnej odlišnosti sa ešte vyjadríme neskôr pri analýze Ockhamovej teórie univerzálií.

41 Porov. OCKHAM, G.: *Ordinatio* I, d. XXVII, q. 3. In: OTh IV, s. 241: „Unde dico primo quod in nulla notitia intuitiva, nec sensitiva nec intellectiva, constituitur res in quocumque esse quod sit aliquod medium inter rem et actum cognoscendi.“

42 Porov. OCKHAM, G.: *In I Sent.* d. 22, q. 1. In: OTh IV, s. 55. Ockham zdôrazňuje, že čokoľvek, čo sa dá poznať ako odlišné, možno aj pomenovať menom ako odlišným výrazom: „...quicumque potest vere intelligere aliquid esse distinctum ab alio, potest instituire nomen ad illud distincte significandum...“ Zdá sa, že Ockham tu implicitne predpokladá to poznanie, ktoré neskôr tematizuje v rámci *Quodlibeta*. Ockham v tom diele zastáva teóriu *complexa*, podľa ktorej sa akty súhlasu (*assensus*), podobne ako kognitívne akty, vzťahujú výlučne na vety, nie na časti vety. Porov. OCKHAM, G.: *Ordinatio* I, dist. XXVII, q. 3. In: OTh IV, s. 235, 5–10: „Praeterea, etiam a priori constat quod intellectio est simillima rei de qua est. Aut igitur per hanc similitudinem res capit aliquod esse, aut denominari tantum. Sed non potest dici quod denominari tantum, sic quod esse in intellectu non sit nisi denominatio quaedam, sicut Caesar pictus denominatur a pictura; Per hanc enim denominationem Caesar non est praesens picturae, nec sibi obicitur nec apparet. Igitur necesse est dicere quod per intellectionem tamquam rei simillimam res capiat quoddam esse, ita ut esse intellectum non sit denominatio sola, sed quoddam esse intentionale diminutum et apparet iuxta illud Commentatoris, IX *Metaphysicae*, commento 7, qui ait quod intelligibilia dicuntur esse, non simpliciter, sed esse in anima et in cognitione.“

existencie pojmov (*esse obiectivum*). Ockham tvrdí, že po našom vnímaní veci ostáva v intelektu zmyslový obraz (*esse apparens et intentionale*), ktorý je mentálnou reprezentáciou veci, a tú si utvára intelekt. Nie je teda z pohľadu Ockhama novou substanciou, ani ničím novým, pridaným na veci. Táto mentálna nápodoba veci znakovo zastupuje vnímanú vec – termín. To je zdôvodnené jednak aktom intelektu, čiže zdôvodnením existencie mentálnej reprezentácie v intelektu, alebo jeho dodatočným pomenovaním, pričom prvotnejším a prirodzenejším predmetom intelektu je singulárny termín, ktorý má svoj prirodzený signifikát a zodpovedá konkrétnej a aktuálne jestvujúcej veci, pričom sekundárne miesto získava termín so širším poľom významov s konvencionálnym pôvodom, ktorý sa môže vzťahovať na rôzne veci.

Takýto singulárny termín, aj keď abstraktívny, predstavuje principiálne formu vzťahu, ktorým sa označuje uvedená vec či veci jedného druhu.⁴³ Podľa Ockhama sa poznanie *x* (*intelligi*) v podstate zhoduje s poznaním signifikátu (*significari*).⁴⁴ Z aktu poznania (*intellectio*) *x* – ktorý v užšom zmysle Ockham nazýva aj habitom, napr. v prípade nedokonalého intuitívneho poznania – sa stáva prirodzený znak vonkajšej veci ako dôsledok jej vnímania, čo sémanticky, ale aj ontologicky posúva tradičný status pojmov na jednej strane, ale aj metafyzický konštitutívny základ veci ako takej:

Poznanie	Vnímaná vec – aktuálne	Vnímaná vec – habituálne
Intuitívny akt intelektu (simplex)	Singulárny (intuitívny) termín ⁴⁵	<i>Cognitio mixta – komplexný termín</i> ⁴⁶
Abstraktívny akt intelektu (simplex)	Singulárny konceptuálny termín (<i>albedo</i>) ⁴⁷	

43 Tradičná filozofia Tomáša Akvinského a Jána Dunsca Scota vychádzala z rozdielu medzi aktom vnímania (aprehenzie) intelektu a pojmom (*conceptus*) ako ovocím tohto intelektu. Z tohto dôvodu by sme sa mohli domnievať, že Ockham zastáva tézu tzv. „direct realism“, ktorý mu pripisuje na záver svojej práce McAcord Adams (*William Ockham*. Indiana : Notre-Dame, 1987), keďže odmieta čokoľvek „medzi“ kognitívnu schopnosť intelektu a predmetom takéhoto poznania – respektíve prijíma „jedine akt“ ako to, čo leží medzi vecou a intelektom ako istá „sémantická reprezentácia“. S týmto názorom sa však nestotožňujeme, ale zastávame tézu, ktorá tvrdí, že Ockhamova teória sa vo veľkej miere podobá spomínaným dvom scholastickým teóriám, lebo napr. akt abstraktívneho poznania je podľa Ockhama pripodobnený svojmu signifikátu tým, že je všeobecne prirodzeným a všeobecným znakom tejto veci. Porov. PANACCIO, C.: Intuition, abstraction et langage mental dans la théorie occamiste de la connaissance. In: *Revue de Métaphysique et de Morale*, roč. 97, 1992, č. 1, s. 69–72.

44 Walter Chatton dokonca vyostriť túto Ockhamovu tézu formuláciou: „Item, in proposito intelligi est significari, quia intellectio est signum naturale obiecti sui...“

45 Podľa *Summa logicae* I, 19 Ockham medzi singulárne termíny zaraďuje: ukazovacie zámeno, vlastné meno, všeobecné podstatné meno. Napr. „tento hrniec“ obsahuje aj ukazovacie zámeno, aj podstatné meno. Sokrates je vlastné meno. Všetky tieto termíny sú súčasťou *oratio mentalis*.

4. Paralela súčasného kognitivismu : Dretskeho analogické a digitálne poznanie

Hoci by sme mohli povedať, že Ockhamova teória argumentuje Kantovým spôsobom, nemyslím si, že by sme mali Ockhama odbaviť tak rýchlo. Skúsme si priblížiť jeho teóriu na základe dnešného kontextu v analytickej diskusii. Fred Dretske (1932), prominentný obhajca prekonceptuálnej (či nonkonceptuálnej) optiky, vniesol do celej debaty rozdiel medzi zmyslovou skúsenosťou (*sensation*) a poznaním (*cognition*) v úzkom zmysle, ktoré si v krátkosti priblížime, pretože – ako sa zdá – tvrdí isté paralely s Ockhamovou teóriou poznania.⁴⁸

Dretske chápe poznanie ako recepciu informácií, ktoré sú dekodované. Ak chceme poznať partikulárnu vec, musíme ju dekodovať, a na to máme dva možné spôsoby: môžeme ju dekodovať analogicky, napríklad keď vidíme bicykel, ktorý ide nejakou rýchlosťou, musíme si uvedomiť, že bicykel ide v každom časovom okamihu inou rýchlosťou. Každý okamih rýchlosti tohto bicykla sa dá nazvať variáciou rýchlosti a dá sa zaznamenať speedometrom.

Digitálne dekodovanie sa dotýka odlišnej perspektívy.⁴⁹ Ide o odlišnú perspektívu v porovnaní s analogickým dekodovaním. Nejde o priame poznanie „jestvujúcej“ veci, ale o „digitálnu“ reprezentáciu, čiže podobne ako prístrojová doska zaznamenáva signál digitálne, čiže zaznamená tlak oleja v prípade zapnutého motora a rovnako registruje dve odlišné pozície v prípade rozbehnutia prístroja: zapnutý – vypnutý. Tieto informácie sa nazývajú diskkrétne, pretože poskytujú len *parsimoniálne* informácie o stave

46 Takáto *cognitio mixta* pre Ockhama vždy implikuje „obsah“ intuitívneho poznania, ale aj stupeň abstrakcie, čiže „konceptuálny obsah“ (propozíčný obsah). Z jednoduchých (singulárnych abstraktných) termínov, ktoré spojíme kopulou, vznikajú komplexné termíny (propozície). Propozície obsahujú ako dôsledok intuitívnych aj abstraktívnych aktov dva termíny, ktoré musia vo vete niečo označovať (význam). Napríklad v prípade, že povieme výrok: „Tento človek je živočích“ a ukazujeme na opicu, označované a označujúce sa neprekrývajú (majú odlišný obsah = signifikát), z čoho vyplýva, že výrok nemôže byť pravdivý.

47 Tento druh termínov býval spájaný s rusedlovskou logikou vlastných mien, či s Quinovou teóriou rigidných designátorov. Predpoklad evidencie, prítomnosti a existencie predmetu je však v Ockhamovej logike oveľa presvedčivejší.

48 Porov. DRETSKE, F.: *Sensation and Perception*. In: GUNTHER, Y. H. (ed.): *Essays on Nonconceptual Content*. Cambridge (MA) : MIT Press, 2003, s. s. 25n.

49 DRETSKE, F.: *Sensation and Perception*. In: GUNTHER, Y. H. (ed.): *Essays on Nonconceptual Content*, s. 26: „I will say that a signal (structure, event, state) carries the information that *s* is *F* in *digital* form if and only if the signal carries no additional information about *s*, no information that is not already nested in *s*'s being *F*. If the signal does carry additional information about *s*, information that is not nested in *s*'s being *F*, then I shall say that the signal carries this information in analog form. When a signal carries the information that *s* is *F* in analog form, the signal always carries more specific, more determinate, information about *s* than that it is *F*.”

prístroja (nehovoria napr., koľko je oleja v motore), Dretske teda tvrdí, že digitálne dekódovanie neposkytuje dodatočné informácie.⁵⁰

Dretske ukazuje rozdiel medzi analogickým a digitálnym dekódovaním informácií na príklade s šálkou kávy. Predstavte si, že držíte v ruke šálku kávy a chcete o tom informovať niekoho iného. Mohli by ste povedať: „Toto je šálka kávy.“ Táto výpoveď však prináša informáciu v digitálnej forme, pretože nekomunikuje inú informáciu, len prostý fakt, že existuje šálka plná kávy. Čiže: nehovorí, akú farbu má káva, koľko jej je, akú má teplotu a pod.

Iným spôsobom by ste mohli jednoducho použiť fotografiu šálky a ňou by ste poskytli druhému dostatok informácií aj o farbe, aj o šálke kávy, či iné detaily. Týmto spôsobom sa zviditeľnia všetky detaily o káve a o šálke, takže adresát sa dozvie o nej viac ako v prípade digitálneho dekódovania. Preto môžeme povedať, že digitálna forma je ochudobnená o niektorú z informácií analogického poznania.

Podobne ako u Ockhama, aj F. Dretske tvrdí, že poznanie (*encoding*) vyplýva z partikulárnej veci, pričom túto vec môžeme poznať dvoma spôsobmi. Jedným spôsobom ju chápeme ako existujúcu, bezprostredne prítomnú. Druhým spôsobom poznania odhliadame od vedľajších informácií (ako je napr. existencia veci) a prihliadame na povahu či typ veci (šálka).

Dretske teda podobne ako Ockham tvrdí, že keď vidím jablko, získavam informáciu o predmete, ktorý je predo mnou a ktorý je prítomný – mám informácie o veľkosti, tvare či farbe jablka a pod. Mám teda bezprostrednú skúsenosť s niečím, čo viem opísať. Ockham by povedal, že máme dostatok informácií o zmyslových vlastnostiach (*sensibilia*).

Ak by sme chceli konceptuálne vyjadriť toto poznanie, mohli by sme vytvoriť množstvo výrokov. Napr. „Tu je jablko“, „Jablko je červené“ a podobne. No asi len ťažko by sme vedeli zachytiť naraz všetky detaily, ktoré vnímame svojimi zmyslami. Intelektívne intuitívne poznanie je ochudobnenejšou formou poznania – podobne, ako tvrdí Dretske o digitálnej forme.

Dretske tvrdí, že ak vnímame materiálnu vec, nastupuje pri našom poznávaní primárne sensorické vnímanie (analogická forma – intuitívne zmyslové). Ak vidím jablko, je mi jasné, aké sú je jeho zmyslové vlastnosti. Preto ak potom zavriem oči, alebo cítim hlad, viem si ho predstaviť (analogická forma – abstraktívne zmyslové). Táto predstava jablka nemá nič spoločné so sensorickými vlastnosťami jablka, ale s vlastnosťami konkrétneho materiálneho jablka, pretože sa sústredím naň. Podobne, ak už nemáme jablko pred sebou, vieme utvoriť súd o tom, aké má jablko vlastnosti (digitálna forma – intuitívne intelektívne poznanie), respektíve súd odhliadajúci od toho, či vôbec aktuálne jablko jestvuje (digitálna forma – abstraktívne intelektívne poznanie).

50 Porov. DRETSKE, F.: Sensation and Perception. In: GUNTHER, Y. H. (ed.): *Essays on Nonconceptual Content*, s. 26–27.

Dretske tak potvrdzuje Ockhamov paralelizmus intuitívneho a abstraktívneho poznania, pretože digitálna podoba informácie a analogická forma poznania jablka navzájom úzko súvisia a vzájomne sa predpokladajú.

Možno treba objasniť, že pre Dretskeho analogická forma poznania neznamená nesúrodú masu vnemov (podobne ako pre Ockhama). Keď vidím pred sebou jablko, nevidím len neurčitú zmes farieb, vidím aj tvar. Viem rozlíšiť farby a tvar na základe fenomenálnej skúsenosti, nie na základe toho, že subsumujem túto tmavšiu farbu pod „tmavočervenú“ a tamtú svetlejšiu pod svetločervenú.⁵¹ Dretske teda zastáva tézu „priameho“ prístupu k veciam v prípade sensorického poznania, aj keď podobne ako Ockham odmieta, že by zmysly (v Dretskeho prípade analogická forma) boli to isté čo piktorálna informácia.

Poznanie na spôsob fotografie by jednak protirečilo jeho princípu *nihil in medio*, podľa ktorého medzi poznávajúcim a poznávanou vecou nesmie byť nič intermediálne. Odmieta takúto formu poznania preto, lebo by predpokladala vnútorný obraz, na ktorý by sa naše poznanie (imaginácia) vzťahovalo. Ak som hladný, netúžim sa nasýtiť obrazom jablka, ale samotným jablkom. Preto ani vnútorný obraz vecí (*species*), ani iný prostredník poznania nemôže ako argument obstať. Druhým dôvodom, pre ktorý Dretske odmieta takúto piktorálnu podobu poznania (lat. *species*), spočíva v tom, že nielen oči sú jediným zmyslom, ale aj sluch, čuch, hmat a pod., a aj tie patria ku zmyslom. Tretím dôvodom, pre ktorý Ockham chápe sensorický vnem ako predstupeň abstraktívneho poznania, spočíva v argumente, že už v sensorickom poznaní sa ukrývajú intelektívne zložky poznania – abstrakcia priestoru a času, ktoré nie sú sensoricky poznateľné.⁵² K tomuto Ockhamovmu názoru akoby sa prikláňal aj samotný Dretske, keď si uvedomuje závislosť od analogickej digitálnej formy dekódovania.

51 Ockham rozlišuje tzv. sensorické sudy a sudy intelektu. Sensorické sudy sú schopné rozlišovať medzi farbami a tvarmi vecí, na rozlíšenie ktorých nie je potrebný vyšší súd intelektu. V tomto zmysle napríklad zvieratá sú podľa Ockhama schopné vycítiť nebezpečenstvo, hoci nie sú schopné uvažovať – majú teda kognitívne skúsenostné poznanie. Ockham uvádza príklad s ovcou, ktorá je schopná vyušíť vlastnosti vlka a vie utiecť, napriek tomu, že nevie usudzovať. Porov. OCKHAM, G.: *Reportatio* IV. 14. In: OTh VII, s. 314: „Ad aliud dico quod sensitiva habet iudicium. Patet in brutis, pueris, fatuis etc., qui iudicant inter nociva et convenientia, sed non habent actum iudicandi distinctum ab actibus apprehensivis incomplexis, sicut intellectus habet.“

52 Skúsme sa pri tomto zastaviť. Argument v prospech sensorického poznania Ockham spomína v prípade posmrtného života. Ľudská duša oddelená od tela je schopná intuitívneho i abstraktívneho intelektívneho poznania. Čo jej však chýba, to je práve bezprostredný zmyslový prístup ku svetu, či sensorické intuitívne a abstraktívne poznanie. V tomto zmysle oddelená duša môže síce pochopiť, čo je to „jablko“ a vytvoriť súd „jablko je zdravé“, avšak pretože ide o oddelenú dušu, nemôže cítiť jeho chuť, alebo vôňu. Toto je dôvod, pre ktorý Ockham tvrdí, že človek má po smrti „ochudobnené“ poznanie.

Záver

Videli sme argumenty, ktoré uvádza Ockham v prospech intuitívneho i abstraktívneho poznania. Oba druhy sú navzájom odlišným, aj keď súčasným uchopením jedného a toho istého predmetu. Oba druhy sú predpokladom, ktorý nemožno vylúčiť, hoci Ockham stavia na priorite istoty a evidencie intuitívneho poznania. Čo je však dôležité, rozdiely medzi týmito druhmi poznania sú stanovené dvoma odlišnými potenciami duše, čiže nevychádzajú ani z predmetu samotného, ktorý je príčinou „aktu“ intelektu. Toto poznanie, ako bolo možné vybadať, má lingvistickú štruktúru, čo je téza, ktorú obhajujú dnešní kognitivistickí zástancovia – Jerry Fodor či Fred Dretske. V článku sme si priblížili postoj druhého menovaného, ktorý chápe poznanie na spôsob dekódovania informácií – analogickým alebo digitálnym spôsobom. Oba druhy sa vzájomne predpokladajú, lebo ani jeden nie je sám osebe dostačujúci. Priniesli sme viaceré paralely medzi oboma autormi a zdá sa, že môžeme minimálne povedať, že sa aristotelovský postulát, s akým pracovali stredovekí autori, neodbil nástupom novovekej racionality, ale že sa k týmto predpokladom vracajú aj dnešní autori.

Literatúra

- BOLER, F. John: Intuitive and Abstractive Cognition. In: *The Cambridge History of Later Medieval Philosophy : From the Rediscovery of Aristotle to the Disintegration of Scholasticism, 1100 – 1600*. Cambridge University Press, 1988, s. 463–465. ISBN–10: 0521369339
- DE LIBERA, A.: *La querelle des universaux : De Platon à la fin du Moyen Age*. Paris : Seuil, 1996. 500 s. ISBN–10: 2020247569
- DRETSKE, F.: Simple Seeing. In: *Perception, Knowledge and Belief : Selected Essays*. Cambridge; New York : Cambridge University Press, 2000, s. 97–112.
- DRETSKE, F.: The Mind's Awareness of Itself. In: <http://evans-experientialism.freewebspace.com/dretskeo2.htm> (20. 5. 2012).
- DRETSKE, F.: Sensation and Perception. In: GUNTHER, Y. H. (ed.): *Essays on Nonconceptual Content*. Cambridge (MA) : MIT Press, 2003, s. 25–41.
- DRETSKE, F.: *Knowledge and the Flow of Information*. Cambridge (MA) : MIT Press, 1981.
- CHABADA, M.: *Ján Duns Scotus : Vybrané kapitoly z jeho epistemológie a metafyziky*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2007.
- OCKHAM, Guillelmi de: *Opera Philosophica et Theologica*. 17 vol. St. Bonaventure (New York) : Franciscan Institute, University of S. Bonaventure, 1967 – 1986:
- OCKHAM, G.: *Summa Logicae*. Ed. Philotheus Boehner, Gedeon Gál, Stephen F. Brown. In: *Opera Philosophica I. [= OPh]* St. Bonaventure (N.Y.), 1974.

- OCKHAM, G.: *Scriptum in librum primum Sententiarum* (Ordinatio). Ed. Stephen F. Brown, Gedeon Gál, Girard J. Etzkorn, Francis E. Kelley. In: *Opera Theologica I-IV*. [= OTh] St. Bonaventure (N.Y.), 1967 – 1979.
- OCKHAM, G.: *Quaestiones in librum secundum Sententiarum* (Reportatio). Ed. Gedeon Gál, Rega Wood. In: *Opera Theologica V*. [= OTh] St. Bonaventure (N.Y.), 1981.
- PERLER, D.: Seeing and Judging : Ockham and Wodeham on Sensory Cognition. In: KNUUTTILA, S. (ed.): *Theories of Perception in Medieval and Early Modern Philosophy*. Vol. 6. Helsinki : Springer, 2008, s. 151-170.
- PANACCIO, C.: Intuition, abstraction et langage mental dans la théorie occamiste de la connaissance. In: *Revue de Métaphysique et de Morale*, roč. 97, 1992, č. I, s. 69-72.
- SAXLOVÁ, T.: Povaha obecného pojmu u Viléma Ockhama : Od teorie představy (fictum) k teorii rozumového aktu (intellectio). In: *Filozofický časopis*, roč. 45, 1997, č. 2, s. 179-204.
- STUMP, E.: Topics, Consequences, and Obligations in Ockham's *Summa Logicae*. In: *Dialectic and Its Place in the Development of Medieval Logic*. Ithaca; London : Cornell University Press, 1989.

PhDr. Rastislav Nemec, PhD.
Teologická fakulta Trnavskej univerzity
Kostolná 1, P. O. Box 173
814 99 Bratislava
e-mail: rastislav.nemec@tftu.sk

Príspevok vznikol na Katedre filozofie Teologickej fakulty Trnavskej univerzity ako súčasť riešenia grantovej úlohy VEGA *Vybrané prieniky stredovekej a súčasnej filozofie* č. 1/0112/12